

NOVÁ STÁLÁ EXPOZICE VE VILE LÖW-BEER V BRNĚ

Vladimír Březina

Koncem dubna roku 2023 byla ve Vile Löw-Beer v Brně veřejnosti zpřístupněna nová stálá expozice nazvaná *Židé na Moravě. Vila a její obyvatelé*. Nahradila dosavadní expozici *Svět brněnské buržoazie mezi Löw-Beer a Tugendhat*, která vznikla v souvislosti s celkovou rekonstrukcí vily a návštěvníci ji mohli zhlédnout od ledna 2016. Tato prezentace však přes své nesporné kvality (invenční architektonické a grafické ztvárnění, přiblížení dosud relativně opomíjených témat atd.) vykazovala některé muzeologické i technické nedostatky, které se v průběhu let ukazovaly jako zásadní, např. poměrně nízký počet originálních sbírkových předmětů nebo velká poruchovost audiovizuální techniky. Jelikož se zřizovatel Muzea Brněnska Jihomoravský kraj rozhodl finančně podpořit realizaci nové stálé expozice, mohly být zahájeny přípravné práce, promýšlení celkové struktury, psaní scénáře, libreta, výběr vhodných exponátů, oslovování institucí. Do příprav částečně zasáhla omezení v souvislosti s pandemií covid 19, což způsobilo některé organizační komplikace, ale společným úsilím celého autorského týmu se je podařilo překonat.

Židé představovali od nejstarších dějin v českých zemích vedle Čechů

a později Němců jednu z významných složek obyvatelstva. Výrazným způsobem přispívali k politickému, hospodářskému i kulturnímu rozvoji Moravy a zanechali v dějinách této země nesmazatelnou stopu. Zejména v Brně, ale také v dalších obcích a městech je toto jejich více jak tisíc let trvající působení dodnes patrné. Tradice vzájemného soužití nebyla vždy bezkonfliktní a židovské obyvatelstvo bylo mnohokrát v historii vystaveno různým formám perzekucí. Postupná emancipace a zrovnoprávnování nastává teprve v 19. století a navíc často pouze „de jure“. Zároveň postupně narůstaly společné kontakty a docházelo k vzájemnému společenskému a kulturnímu ovlivňování a obohacování. Za jakýsi zlatý věk můžeme považovat období přelomu 19. a 20. století, resp. první Československé republiky. Tento slibný vzestup byl však bohužel tragicky přerušeno událostmi spojenými s druhou světovou válkou a holocaustem.

V době, kdy vznikaly plány na novou stálou expozici, neexistovalo v Brně ani na území Moravy žádné podobné výstavní zpracování, které by v celku a do hloubky reflektovalo historii a kulturu židovského obyvatelstva. 1. března 2023 bylo sice veřejnosti zpřístupněno

Moravské židovské muzeum Malý Mehrin na ul. Vídeňské, prozatím však pořádá jen krátkodobé výstavy. Představuje tedy jakýsi předstupeň zamýšlené velké expozice o židovských dějinách, která by měla být situovaná v nově postavené budově Moravského židovského muzea (tzv. Velký Mehrin). Termín otevření se předpokládá nejdříve v roce 2028.

Ke spolupráci a konzultacím při přípravách nové stálé expozice byli přizváni i odborníci na danou problematiku z institucí jako Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR nebo Ústav archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně. Vlastní autorský tým tvořili Vladimír Březina (celková koncepce a období do roku 1848), Jana Černá (historie vily), Táňa Klementová (1918–1938, holocaust), Radek Slabotínský (období po roce 1945) a Tomáš Zapletal (1848–1938). V maximální míře byly využity trojrozměrné předměty ze sbírek poboček Muzea Brněnska, o trvalé zápůjčky byly požádány také partnerské instituce, které ochotně vyhověly (Muzeum města Brna, Moravská galerie Brno, Židovské muzeum v Praze, Moravská zemská knihovna v Brně, Muzeum regionu Boskovicka, Vlastivědné muzeum Kyjov, Národní památkový ústav, Muzeum a galerie v Prostějově, Muzeum Komenského v Přerově a další). Některé předměty či dokumenty byly zapůjčeny také ze soukromých sbírek. Dokumenty nebo jejich kopie poskytly Archiv Masarykovy univerzity, Archiv města Brna, Archiv města Ostravy, Moravský

zemský archiv v Brně, Moravská zemská knihovna, Muzeum Vysočiny Jihlava, Muzeum Vysočiny Třebíč, Národní archiv v Praze, Národní památkový ústav, Památník Terezin, Židovské muzeum v Praze, Židovské obce v Brně a Olomouci. Architektonický návrh vypracoval Lubomír Mazel, grafické řešení je dílem Hany Matyášové a Petera Jelemenského, instalaci realizovala firma Muzea Servis.

Navrhovaná expozice je tematicky rozdělena na dvě části, které se však vzájemně prolínají, a to obecnou (Židé na Moravě) a konkrétní (Vila a její obyvatelé). V obecné části je popsán historický vývoj židovského osídlení Moravy od nejstarších zmínek až do současnosti s důrazem na období 19. a 20. století. Pozornost je věnována rozsahu a charakteru židovského osídlení, roli židovského obyvatelstva v hospodářském a politickém životě země, přibližena je také židovská vzdělanost, kultura, školství, věda či významné osobnosti. Opomenuta není problematika migrace, industrializace, holocaustu. Žádoucí bylo také připomenout některé méně známé kapitoly z poválečných dějin (latentní antisemitismus, politické procesy – Slánský, Šling, nezájem o židovské dějiny a neúcta k židovským památkám).

Konkrétní část expozice je pak zaměřena přímo na objekt Vily Löw-Beer v Brně, vylíčen je její stavební vývoj včetně památkové obnovy a přiblíženy jsou osobnosti, které domem prošly, ať již to byli jeho majitelé, architekti či

pouze dočasní nájemníci. Část informací o vile, jejích stavebnících, majitelích, obyvatelích či návštěvnících byla zakomponována do obecně koncipovaného výkladu první části, který se tak stane přístupnějším pro návštěvníky, u kterých lze zájem o tento typ informací předpokládat. Graficky jsou oba typy informací na panelech či popiskách předmětů rozlišeny symboly svícnu, resp. kamínku. Všechny texty i popisky jsou samozřejmě dvojazyčné (české a anglické). Nová expozice je návštěvníkům přístupná bez průvodce, na začátku jim je však poskytnut stručný výklad o historii vily a jejích majitelích, stejně jako o nové stálé expozici. Dvě z místností v přízemí byly vyčleněny pro krátkodobé výstavy.

Celkově expozice zaplňuje sedm místností v prvním patře vily, přičemž v první místnosti jsou popsány dějiny moravských Židů od nejstarších písemných zmínek až do roku 1848. Jako stěžejní předmět je zde instalován náhrobek ze zrušeného brněnského židovského hřbitova (1411), doplněný velkoformátovým obrazem již zbořeného tzv. Židovské brány v Brně. Tyto artefakty doplňují další trojrozměrné liturgické předměty, knihy a další předměty. Ve druhé místnosti věnované období 1848–1918 je ve středu umístěna reprodukce rakouské ústavy z roku 1861, která definitivně zakotvila zrovnoprávnění židovského obyvatelstva. Návštěvníci si také mohou prohlédnout dobové vzorníky, pohledy na synagogy ve velkých moravských městech

či veduty známých židovských tovarů. Následující místnost je pojatá jako jakási mozaika života Židů v období první republiky, konkrétními předměty (dámská obuv fy F. L. Popper, busta Samonona Rothschilda, cihla s výrobní značkou Maxe Kohna, vzorníky továrny Morize Fuhrmanna, děkovný list rabína Barucha Placzeka), publikacemi (časopis die Wahrheit, knihy proevropských židovských myslitelů z Moravy, židovská periodika) i reprodukcemi jsou zde připomenuty společenské, politické, kulturní, hospodářské aktivity židovského etnika. Prohlídka pak pokračuje do místnosti zaměřené na období holocaustu, kde jsou na konkrétních příbězích, dvojrozměrných i trojrozměrných předmětech připomenuty pohnuté osudy moravských Židů za druhé světové války. Tyto upomínky jsou umístěny v kostkách, které mají svým vzhledem evokovat tzv. kameny zmizelých. Zájemci zde mohou zhlédnout např. video ze sáňkování rodiny Ecksteinových, poslechnout si úryvek ze suity pro hoboj a klavír Pavla Haase nebo prohlédnout vojenské známky Roberta Fuhrmanna. Následující dvě místnosti přibližují dobu, kdy vila sloužila jako exkluzivní rodinné sídlo, resp. po r. 1950 jako mládežnický internát. K docílení zážitku napomáhají zejména originální obrazy z původního vybavení vily, zlomky tapet či dobový kryt topení. Život v domově mládeže evokuje socialistický sektorový nábytek, výmalba a další výzdoba. Pro srovnání současného stavu a historických

snímků zahrady slouží kruhová stěna s okuláry. Expozici uzavírá část, kde jsou připomenuty dějiny po roce 1945 včetně informací o současném životě židovské minority. Působivý je záznam z posledního dne jednání politického procesu s Rudolfem Slánským a spol. z roku 1952.

Snahou autorů bylo, aby nová expozice uspokojila běžného tuzemského

i zahraničního návštěvníka, kteří zde naleznou základní informace k židovské problematice, tak také vážného zájemce o tuto problematiku. Návštěvník by si měl odnést ucelené poznání o více jak tisíc let trvající historii moravských Židů a zároveň zde také nalézt údaje o osudech vily a jejích majitelů, architektonickém vývoji domu i proměnách přilehlé zahrady.